Biró A. Zoltán

AZ AGRÁRINNOVÁCIÓ INTÉZMÉNYES KÖRNYEZETE

1. Bevezetés

A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány által kezdeményezett, a székelyföldi térségben folytatott agrárinnovációs elemzés-sorozat (lásd: ezzel kapcsolatban Biró–Magyar 2013, 2016, 2017) arra az eredményre vezetett, hogy a térségben innovatív agrárszereplők új csoportja/rétege alakult ki. Ez az új innovatív csoport a hagyományos, önfenntartó gazdálkodást folytató családi gazdaságok és az üzemszerűen működő farmgazdaságok közti térben formálódott és formálódik, működési modelljét tekintve lényeges mértékben különbözik mindkettőtől. A terepmunka nyomán megerősítést nyert, hogy ennek a csoportnak a mérete növekszik, az innovatív jellegű agrártevékenység térségi léptékben erősödik. Ugyanakkor az eddigi elemzések nyomán az a vélemény fogalmazódott meg, hogy ennek az agrárinnovációs csoportnak a megjelenése és működése jelentős változási/innovációs esélyt hordozhat nem csupán az agrárium, hanem a térség egésze számára is (Biró 2017. 35-37). Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy több tényező miatt ez az innovációs potenciál egyelőre csak kismértékben hat a térség agráriumára és a térségre, az innovatív csoport térségi hatása visszafogott mértékű. Ki kell emelni azt, hogy ennek az innovatív csoportnak a képviselői nem belső (térségi) modellek alapján, hanem térségen kívüli hatásra váltak fontos helyi szereplőkké. Helyi-térségi elfogadottságuk foka/ mértéke egyelőre nagyon alacsony. Egyéni, egymástól független (pontszerűen működő) agrárszereplők, kismértékű társadalmi elfogadottsággal és beágyazottsággal. Az általuk működtetett tevékenységforma egyelőre nem válik térségi léptékben követendő modellé, nincsen szélesebb körű társadalomalakító hatása.

A Pro Agricultura Hargita Universitas (PAHRU) keretében 2018-ban indított program elsődleges feladata az volt, hogy az innovatív csoport vonatkozásában szakpolitikai elemzés keretében vizsgáljuk meg a térségi intézményi és szakmai szereplők tényleges és fenntartható szerepvállalási gyakorlatát és lehetőségeit. Az

elemzés aktualitását az indokolja, hogy a térségi intézményi és szakmai szereplők tevékenysége nem csupán az egyes innovatív agrárszereplők tevékenységét befolyásolhatja, hanem az általuk képviselt agrárinnovációs folyamatot is. Ez az elemző munka azonban csak feltáró, leíró jellegű lehet azon oknál fogva, hogy a térségi intézmények és szakmai szereplők ezt az innovatív csoportot eddig nem határozták meg sajátos jellemzőkkel definiálható csoportként, az intézményi és szakmai megközelítések ezeket az innovatív szereplőket esetenként más és más, formalizáltabb csoportokhoz sorolják (fiatal gazdák, biotermelők, helyi termelők stb.). Nincsenek olyan formalizált intézményi vagy szakmai tervek vagy programok, amelyek kifejezetten erre a csoportra irányulnának és elemzés tárgyát képezhetnék. Az elemzés ezért arra vonatkozhat, hogy a térségi agrárium és agrárinnováció terén bármilyen módon érintett/érdekelt térségi intézmények és szakmai szereplők tevékenysége milyen módon, milyen mértékben érinti ezt az innovatív csoportot, illetve milyen ki nem használt lehetőségek vannak ezen a téren. Ebből a szempontból az alábbi térségi szereplők szerepvállalási lehetőségeit vesszük számba: önkormányzati intézmények, közbirtokosságok, agrárkamarák, ezen a téren érintett megyei hivatalok (mezőgazdasági, vízügyi, talajvédelmi, környezetvédelmi, állategészségügyi, növényvédelmi, támogatáspolitikai intézmények és hivatalok), felsőoktatási intézmények, szakmai és civil szervezetek, média.

Az egyes térségi szereplők tényleges és fenntartható szerepvállalásainak lehetőségeit az alábbi szempontokból vizsgáljuk: anyagi támogatás, információ átadás, technológiai támogatás, tudásátadás, szolgáltatás, lobbi és közvetítési tevékenység, képviseleti szerep, célképzések, elemzések, társadalmi tematizáció, hálózatépítés, termelő és termékmarketing. Egy-egy térségi intézmény vagy szakmai szereplő esetében minden felsorolt szempont elemzésére nyilván nincsen szükség, hiszen az egyes intézmények/szervezetek hivatalos vagy önként vállalt feladatköre általában csak néhány tevékenységi területre terjed ki. Ugyanakkor azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a térségben az agrárium szerepének pozitív értékelése, a vidékfejlesztéssel és agráriummal kapcsolatba hozható tevékenységek és programok fontosságának hangoztatása egy-másfél évtizede jelen van. Ez a pozitív hozzáállás és pozitív nyilvános tematizáció olyan helyzetet teremtett amely az agrárjellegű tevékenységek és az agrárinnováció számára úgymond előnyös „közpolitikai hangulatot" generál. Elemzési témánk szempontjából ennek a helyzetnek kétféle torzító következménye is lehet. Egyfelől az tapasztalható, hogy az ezzel az ágazattal kapcsolatos bejelentett, elindított programok száma több mint

a ténylegesen működőké, illetve a működő kezdeményezések és programok megjelenített tartalma esetenként több, mint ami ténylegesen zajlik. Az intézmények és szakmai szereplők térségi agrárinnovációs szerepvállalásának elemzése során nem mindig lehetséges felismerni ezeket a különbségeket. Másfelől pedig azt is tapasztalhatjuk, hogy a felfokozott közpolitikai hangulat az agrárszereplők körében (többek között az intézményi és szakmai szereplők körében is) egyfajta teljesítési, kezdeményezési kényszert hív elő. Úgy érzik, azt hangsúlyozzák, hogy az agrárirum, az agrárinnováció terén tenni kellene valamit, szervezni kellene, kezdeményezni kellene, változtatni kellene stb. Ez a teljesítési, kezdeményezési kényszer folyamatosan a korlátokat, az akadályokat, a hiányokat hívja elő, elsősorban az intézményvezetők és a szakemberek körében. Mégpedig elsősorban azokat a korlátokat és hiányokat, amelyek nem térségi jellegűek, hanem külső/felső tényezőktől függenek. Az ilyen jellegű vélemények, attitűdök, narratívák a helyi kezdeményezések és programok leértékeléséhez vagy esetenként azok mellőzéséhez („nem lehet" szindróma) vezetnek. A térségi pozitív közpolitikai hangulat támogatja az elemzői munkát abban az értelemben, hogy az agrárinnováció témája folyamatosan napirenden van, az agrárinnováció szereplői a megkeresésekre pozitívan reagálnak, elemzési anyagot, információt gyűjteni nem nehéz. Hátrányt jelenthet az, hogy a fentiekben említett torzítások (felértékelés vagy leértékelés) nehezíti az elemzők munkáját.

Elemző munkánk célja volt az is, hogy az eredmények alapján felvázoljuk egy olyan programcsomag kereteit, amely alkalmas lehet az innovatív csoport által hordozott térségi innovációs potenciál fejlesztéspolitikai hasznosítására. Az adatfelvételi munka során interjúsorozatot készítettünk térségi intézmények vezetőivel, az agráriumhoz kapcsolódó szakmai intézmények képviselőivel, médiaszakértőkkel, képzési helyek vezetőivel. Az ebben a programban készült esetelemzések, valamint a programsorozat korábbi szakaszaiban készített interjúk elemzése alapján megvizsgáltuk az innovatív kezdeményezések lokális és térségi társadalmi beágyazottságának módozatait. Az ilyen elemzés mögött az a megfontolás áll, hogy az erre a nagyon sajátos innovatív csoportra irányuló fejlesztéspolitikai elgondolásoknak a valós társadalmi beágyazottság mintázatait kell alapul venniük. A terepmunka tapasztalatai alapján szakmai fórumot szerveztünk terepkutatók, intézményi szereplők részvételével. A program keretében elkészített kiadványban az elemző munka eredményeit, valamint a terepmunka releváns anyagait foglaltuk

egybe. Tekintettel arra, hogy ennek az innovatív csoportnak és az általuk képviselt térségi agrárinnovációs folyamatnak a térség tematizációja (szakmai és közéleti egyaránt) még mindig az elején tart, az elkészített kiadvány ezen a téren is fontos szerepet tölthet be.

2. Az innovatív csoportról

Ennek a csoportnak a megjelölése a térségben többféle lehet, és az egyes megnevezések (fiatal gazda, helyi termelők, biogazda stb.) olyan vállalkozókat/ termelőket is nagyszámban besorolnak ezekbe a kategóriákba, akik a működési modell szerint egyáltalán nem innovátorok. A támogatások szempontjai nem az innovatív működési modellt veszik alapul, hanem – a támogatások jellegéből adódóan – más szempontokat (életkor, hálózathoz való névleges tartozás, egyesületi tagság, megszerzett tanúsítványok stb.), ezért az innováció hordozói sok esetben mindenféle támogatásból (anyagi, szervezési, médiaprezentáció stb.) kimaradnak.

A térségi innovatív agrárszereplők tevékenysége a térség korábbi és jelenlegi domináns gazdálkodási modelljétől több vonatkozásban is lényegesen különbözik. Az eltérés és egyben az innováció legfontosabb tartalmi eleme abban áll, hogy a helyi hagyományos gazdálkodási modell elemeit olyan új komponensekkel társítják, amelyek erre a térségre eddig nem voltak jellemzők. A hagyományos, önfenntartó családi gazdálkodási modellből megőrzik az olyan összetevőket, mint a helyi adottságokra való alapozás, a családi méretnagyság, a kézműves jelleg, a lokális kontextusba való beilleszkedés igénye, a személyes involválódás magas foka, a család központúság. Az új elemek közt a legfontosabb az, hogy a gazdaság megalapozásához szükséges tudást (információk, tapasztalatok, jó példák, technológiák) térségen kívül, vagy külső hatásra szerezték. Továbbá fontosnak tartják a folyamatos tanulást, a kapcsolatmenedzsmentet, a helyi adottságokra és értékekre való alapozást tudatos programként végzik, a tudásukhoz, a tevékenységükhöz és a termékeikhez explicit módon értékelést kapcsolnak (élelmiszerbiztonság, egészségmegőrzés, egészséges élelmiszerek előállítására irányuló törekvés, természeti és kulturális értékek védelme, környezetvédelem). Nem csupán termelnek, hanem fontosnak tartják az üzleti, piaci és marketing szempontokat. Nem a vállalkozás növelésének, az üzleti szempontoknak adnak prioritást, hanem a fenntarthatóság-

nak, a helyi értékek hasznosításának. Mindezen jellemzők alapján azt mondhatjuk, hogy nem csupán a termékeik újszerűek, hanem – térség hagyományos gazdálkodási tevékenységéhez viszonyítva – működési modelljük egésze is. A térség szemszögéből nézve nem a termékeik jelentik az igazi innovációt, hanem a külső és belső, a globális és a lokális határán kialakított működési modell. A felsorolt jellemzők olyan működési és magatartási modellt körvonalaznak, amely térségi értékekre és térségi kihívásokra alapoz, de működésében nem korábbi térségi mintákat követ.

A bemutatott modellhez tartozó innovatív kezdeményezések mindegyike egyéni, személyes kezdeményezésként is leírható, és ebben a vonatkozásban minden egyes esetben azonosítani lehet a kialakulás feltételrendszerét, folyamatát, eredményességét. A sorozatban szerveződő egyéni kezdeményezések mögött globális és helyi tényezők sorozata áll, amelyek közvetett vagy közvetlen módon befolyásolják az egyes térségi innovatív kezdeményezések alakulását az ötletek fölmerülésétől kezdődően a tényleges működésig.

3. Külső és belső feltételek

Az ebben a vidéki térségben zajló agrárinnovációs folyamatok megjelenését, az innovatív kezdeményezések indulását és működését a globális trendek is erősítik. Ezek közé sorolható többek között:

- a vidéki térségek gazdasági-társadalmi fölértékelődése
- az endogén (belső, helyi) adottságokra alapozó fejlesztés fontossága
- a környezetvédelem és környezettudatosság előtérbe kerülése
- az egészséges élelmiszerek iránti elvárás növekedése
- az új vidékfejlesztési paradigma és a neo-endogén fejlesztési programok előtérbe kerülése
- a helyi és regionális identitás gazdasági szerepének felértékelődése

A vizsgált térség – félperiferikus jellege mellett – több vonatkozásban is követi a jóval szélesebb körben érvényesülő globális trendeket. Ilyen térségi folyamat például a vidéki helyek és adottságok fölértékelődése, az endogén adottságok hasznosítására irányuló törekvés, a társadalmi felelősségvállalás megjelenése, a kisléptékű gazdálkodási formák térnyerése, a területi alapú és egyéb identitásszerkezetek erősödése.

Ugyanakkor belső térségi tényezők is közrejátszanak abban, hogy az agrárinnovációs folyamatok szerepe fokozatosan fölértékelődik. Ezek közül kiemeljük az alábbiakat:

- A térségben a mindmáig domináns önellátó családi kisgazdaságok tradicionális modellje ma is fontos társadalmi funkciót tölt be, azonban továbblépési lehetőségeket ebben a formában nem kínál. Ezért azok körében, akik számára adottak a családi gazdálkodás feltételei (földtulajdon, gazdasági eszközök, családi tapasztalat stb.) megjelenik – bár egyelőre kis számban – a változtatási törekvés.
- A térség adottságai korlátokat állítnak az üzemszerű farmgazdálkodás szélesebb körű térnyerése elé. Ennek oka az, hogy a földtulajdon rendkívüli mértékben szétaprózott, a földtulajdon koncentrálódási folyamata lassú, a földbérleti rendszer nem nyert teret szélesebb körben. Továbblépési, kitörési pontként a kisebb léptékű innovatív kezdeményezésnek van nagyobb mozgástere.
- Ösztönző tényezővé vált – belső tényezők hatására is – a helyi értékek és adottságok hasznosítása.
- Elsősorban az időszaki jellegű munkamigráció következményeként megnövekedett a régión kívül szerzett tapasztalatok mennyisége és innovációs szerepe, illetve – közvetett hatásként – a kezdeményezési, változtatási igény.

4. Társadalmi innováció

A fentiekben jelzett összetevők (újszerű agrárvállalkozások megjelenése, küldő hatások, térségi belső ösztönző tényezők fokozódó szerepe) együttese azt jelzi, hogy az innovatív agrárvállalkozások szerveződése és működése a térségi kontextushoz viszonyítva társadalmi innovációként értelmezhető. Ezzel a kijelentéssel arra kívánunk utalni, hogy a térségi társadalom szemszögéből nézve többről van szó, mint pontszerűen jelentkező és működő vállalkozások kisebb vagy nagyobb halmazáról. A társadalmi innováció kapcsán a szakirodalom azt emeli ki, hogy az innovációk társadalmi innovációként való értelmezése kevésbé elterjedt, mint a közgazdasági megközelítések, amelyek elsősorban a technikai és gazdasági innovációval foglalkoznak (Neumeier, 2012:49). Az innovációval kapcsolatos nyilvános diskurzusokban az innovációt még mindig többnyire a technológiai

hatékonyság és a gazdaság függvényében értelmezik. A társadalmi innovációval foglalkozó szakirodalom tartalmas áttekintés kínálja Stefan Neumeier tanulmánya (Neumeier, 2012), amelyben a szerző a témával foglalkozó szakmai munkák áttekintése nyomán azt emeli ki, hogy a társadalmi innováció fogalma és jelentése az együttműködésen alapuló tevékenységek által előidézett erőfeszítésre, módszerre, eredményre vagy változásra egyaránt vonatkozhat. A téma részletes ismertetése nem tartozik tanulmányunk tárgyához, a szerző összefoglalása alapján csupán röviden ismertetjük a társadalmi innováció faktorait (Neumeier, 2012.54-55):

- Közös cselekvés, együttműködés, amely szoros összefüggésben van a társadalmi tőkével. Az egyének önmagukban nem képesek társadalmi innovációt generálni.
- A kezdeti lendület, amely a technológiai vagy gazdasági innovációk esetében is fontos. Kezdeti lendület lehet például egy attitűd, vagy viselkedés megváltoztatására irányuló ösztönzés, ami egy innovációs folyamatban külső és belső tényező egyaránt lehet.
- Az együttműködő cselekvés folyamata, amelyben a társadalmi innováció fokozatosan jön létre.
- Az újdonság az érintettek szubjektív érzékelésében.
- A szemléletmód és a viselkedés megváltozása.
- A gyakorlati megvalósítás fontossága, amelynek következtében az érintettek látják az új megoldás értelmét.
- A társadalmi innovációk nem anyagi jellegűek: anyagi eredményeik kizárólag kiegészítő jellegűek, és nem a szükségletek kielégítésére összpontosítanak.

Az idézett felsorolás jól jelzi, hogy általunk vizsgált térségben az innovatív agrárvállalkozások több jellemzője átfedést mutat azokkal a faktorokkal, amelyek alapján a társadalmi innováció körülírható. Azt az idézett szerző is jelzi, hogy a társadalmi innováció értelmezését illetően többféle megközelítés van (szervezetközpontú és kétféle szociológiai megközelítést említ). Témánk szempontjából az a szociológiai értelmezés mutatkozik alkalmasnak, amely az átfogó társadalmi változások fontosságát hangsúlyozza, és amely alapján a társadalmi innovációt olyan társadalmi eredménynek tekintik, amely megváltoztatja a társadalmi változás irányát, új megoldásokat kínál a célok elérése érdekében. Ezek a megközelítések az általunk vizsgált térség agrárinnovációs folyamatainak elemzése számára olyan

hasznos és újszempontokat kínálhatnak, amelyek lehetővé teszik az innovatív kezdeményezések működésének és társadalmi szerepének komplexebb, árnyaltabb megragadását.

Amennyiben az innovatív agrárszereplők csoportját és együttes működését térségi léptékű társadalmi innovációként (vagy csak innovációs potenciálként) kezeljük, egy sor fontosnak mutatkozó kérdés és szempont megfogalmazására van szükség.

- Mit jelent, mit jelenthet ez az innovatív kezdeményezés hullám a térségnek?
- Egy új térségi agrárgazdasági paradigma képviselői-e ezek a kezdeményezők vagy csupán átmeneti jelenségről van szó? Vagy egy ezután megerősödő új térségi trendről?
- Mekkora az innovatív kezdeményezések helyi társadalmi ismertsége, támogatottsága?
- Követik-e mások a kezdeményezőket, és ha igen milyen módon, milyen mértékben?
- A térség fejlődése szempontjából melyik a fontosabb: az újszerű termék, vagy a munkavégzés/magatartás újszerű modellje?
- Miként tekintenek saját helyzetükre maguk az innovátorok?
- Milyen szerepet vállalhat a nyomtatott és a digitális média ennek a csoportnak a szélesebb nyilvánosságban való megjelenítésében?
- Fölismeri-e a térségi szakpolitika, hogy új térségi modellről van szó?
- Melyek azok a térségi tényezők (ösztönző erők vagy korlátok), amelyek befolyásolják az új kezdeményezések térnyerését?
- Vannak-e olyan térségi tartalékok (erőforrások, tudások, intézményi keretek, projektalkotási lehetőségek stb.), amelyek eddig még nem kerültek kihasználásra, és amelyek segíthetik az új modellek erősödését?
- Milyen területen, milyen tartalommal van/lehet szükség olyan térségbe irányuló tudástranszferre (tudás, szervezés, szaktanácsadás stb.), amely ezt az új modellt támogathatja?

Mint minden társadalmi innováció esetében, az első szakmai kérdés a társadalmi elfogadottsággal, **a társadalmi beágyazódás mértékével és formáival** kapcsolatos. Nem csupán az a kérdés, hogy az innováció a vidéki társadalomról

„lepattan-e" vagy „megragad", hanem az is, hogy a társadalmi beágyazódásnak a folyamata térben és időben miként alakul? Ennek a megközelítésnek a keretében minden olyan szempont, kérdésfelvetés, elemzés, javaslat fontosnak mutatkozik, amely (1.) hozzásegít a jelenleg tapasztalható helyzet értelmezéséhez, szakmai leírásához, illetve (2.) amely hozzájárulhat ahhoz, hogy ezeknek az innovatív kezdeményezéseknek a társadalmi elfogadottsága, beágyazottsága növekedjen. A társadalmi beágyazódás feltételei, szintjei és mintázatai különbözőek lehetnek (ennek a problémakörnek a szakirodalmi bemutatásával foglalkozik Sárosi-Blága Ágnes tanulmánya jelen kötetben). Kutatási programunkban két szint részletesebb elemzésére nyílt lehetőség. Az egyik szintet a lokális környezet jelenti, ennek elemzésével külön tanulmányban foglalkozunk. Jelen tanulmány a térségi szint szereplőit elemzi abból a szempontból, hogy eddigi/jelenlegi működésük milyen módon jelent ösztönző/támogató keretet az innovatív agrárszereplők csoportja számára, illetve ezek a keretek milyen lehetőségeket tartalmaznak ebben a vonatkozásban.

5. Térségi struktúrák – innovatív szereplők szemszögéből

Amint azt a tanulmány első részében is jeleztük, a szakmai elemzésektől eltekintve ebben a térségben még késlekedik az innovatív agrárvállalkozások önálló csoportként való közéleti és szakpolitikai azonosítása. Az ezzel a csoporttal való intézményi foglalkozás (tervezés, támogatás, narratív, tematizáció) „beleolvad" abba a törődésbe, amely többféle néven egy jóval szélesebb körű agrárjellegű csoportra irányul. Következésképpen nincsenek olyan intézményi kezdeményezések vagy programok sem, amelyek kifejezetten erre az innovatív csoportra irányulnának. Elemezni azt tudjuk, hogy a térségi intézmények és szakmai szereplők miként viszonyulnak az innovatív vállalkozásoknál jóval szélesebb körű célcsoporthoz, és ezen belül igyekszünk vizsgálni azt, hogy az innovatív vállalkozók mindebből mit érzékelnek, miként ítélik meg stb. Igyekszünk jelezni azt is, hogy az intézmények és szakmai szereplők eddigi és jelenlegi tevékenységének ismeretében milyen lehetőségek vannak az innovatív csoport támogatására vonatkozóan.

Az adatgyűjtési munka során az alábbi térségi szereplők szerepvállalási lehetőségeit vettük számba: önkormányzati intézmények és önkormányzati háttérintézmények, megyei hivatalok (mezőgazdasági, vízügyi, talajvédelmi, környezetvédelmi, állategészségügyi, növényvédelmi, támogatáspolitikai intézmények és hivatalok),

agrárkamarák, felsőoktatási intézmények, felnőtt képzési helyek, szakmai és civil szervezetek, (agrárinnovációs tevékenység, hálózat vagy klaszterszervezés, szövetkezeti formák, lobbi és érdekképviselet), média , kutatói helyek (technológia, társadalmi folyamatok elemzése), közbirtokosságok.

Az egyes térségi szereplők tényleges és fenntartható szerepvállalásainak lehetőségeit az alábbi területeken vizsgáltuk: anyagi támogatás, információ átadás, technológiai támogatás, tudásátadás, szolgáltatás, lobbi és közvetítési tevékenység, képviseleti szerep, célképzések, elemzések, társadalmi tematizáció, hálózatépítés, termelő- és termékmarketing. A terepmunka során alkalmazott adatgyűjtési módszereink a következők voltak: interjúk készítése, programok és tervek elemzése, fejlesztéspolitikai dokumentációk elemzése, médiaanyagok feldolgozása, személyes részvételen alapuló megfigyelés. Tapasztalatainkat és következtetéseinket intézmény típusokra vetítve mutatjuk be. A bemutatás nem jelez fontossági vagy értékelési sorrendet.

Önkormányzati szereplők

A térségi önkormányzati intézmények három csoportja (megyei, városi, rurális) közül a megyei önkormányzatok vállalhatnak nagyobb szerepet az innovatív csoport közéleti/szakmai pozícionálásában és támogatásában. Ennek többféle oka van, csupán a legfontosabbakat jelezzük:

- politikai és szakpolitikai funkciókat is fölvállalnak, ennek következtében képviseleti és lobbi szerepeket is tudnak működtetni
- az intézményi apparátus szervezési, tematizációs feladatokat tud ellátni
- a megyei önkormányzatoknál van a külföldi forrásbevonási és kapcsolatépítési potenciál legjelentősebb része
- törvényes módon használhat anyagi erőforrásokat az agrárinnováció támogatására
- szakmai programokat működtető háttérintézményekkel rendelkeznek

Ezeket az intézményi erőforrásokat a térség megyei önkormányzatai általánosságban a vidéki térségben zajló agrártevékenység ösztönzésére és támogatására használják, többek között olyan területeken mint az ismeretterjesztés, szakmai fórumok szervezése, helyi termék mozgalom intézményes kereteinek kialakítása és támogatása, ágazati szerveződések (egyesületek stb.) létrejöttének ösztönzése és működésük támogatása, médiatematizáció, termékértékesítési programok szerve-

zése stb. Ebben a keretben sokféle olyan szervezési és támogatási lehetőség van, amely elvben az innovatív agrárvállalkozók támogatására irányulhatna, azonban ennek az innovatív csoportnak a létezése, innovációs szerepe eddig nem került meghatározásra, ezért nem alakultak ki kifejezetten erre a csoportra irányuló programok sem.

A városi önkormányzatok, illetve a hatáskörükbe tartozó intézmények (pl. múzeumok) működésében az agrárjellegű tevékenységek csak alkalmi jelleggel kapnak szerepet. Jellemző példa erre „A falu a városban" jellegű rendezvénytípus, vagy a múzeumok esetében az agrárgazdasághoz kapcsolható hagyományok megjelenítése rendezvények vagy kiállítások formájában.

Az innovatív kezdeményezésekhez legközelebb álló helyi önkormányzatok fejlesztéspolitikai tervezésében, fejlesztési gyakorlatában vagy rendezvényszervezési gyakorlatában az agrárjellegű tevékenységek csak nagyon ritkán vagy egyáltalán nem kapnak szerepet. Ennek egyrészt objektív oka van: a földtulajdonok nyilvántartásával kapcsolatos folyamatok több évtizedes elhúzódása, az ezzel kapcsolatos témák konfliktusos vagy nehezen kezelhető jellege nagymértékben leköti a helyi intézményi apparátusok munkáját, és ehhez viszonyítva minden agrárjellegű téma másodrendűnek bizonyul. A másik ok szemléleti jellegű: az agrárinnovációval kapcsolatos témák még mindig nem kerültek be a lokális fejlesztéspolitikai prioritások közé, ez elől részlegesen kivételt képez a helyi turizmus és a gasztronómia, de ezek interpretációja sok esetben az agráriumtól független.

Összességben azt lehet mondani, hogy az innovatív csoport újszerűségének föl nem ismerése, a termelők és a gazdálkodási folyamatok helyett a termékek középpontba helyezése, az agráriummal kapcsolatos korábbi negatív tapasztalatok visszahúzó ereje következtében az önkormányzatok szerepvállalása a vizsgált célcsoportra nézve minimális. Ehhez minden bizonnyal hozzájárul az is, hogy az innovatív vállalkozások fontosnak tartják a helyi társadalomba való beágyazódást és sok esetben törekednek is erre, azonban ez a törekvés nem terjed ki az önkormányzati intézményekkel való kapcsolatra (ezzel a témakörrel foglalkozik jelen kötetben Biró A. Zoltán és Sárosi-Blága Ágnes tanulmánya).

Egyetemi szintű képzés

Több olyan egyetemi alapképzési és mesteri szak is működik, amelyeknek a képzési terve az agrártevékenység technológiai vonatkozásait is részben vagy egészében) magába foglalja (élelmiszermérnöki, környezetmérnöki képzések). Ezek

esetében a kisléptékű gazdálkodás szemlélete és gyakorlata csak kismértékben jelenik meg. Az agrár-közgazdasági, illetve a vidékfejlesztési tárgyakat is magába foglaló szociológia képzés szerepe annyiban más, hogy a tárgyak egy részében a bottom-up típusú gazdálkodás szemléletének, illetve európai gyakorlatának ismertetése is helyet kap. Elemzett témakörünkhöz kapcsolódóan sokkal célirányosabb a PAHRU mesterképzése (Vidékfejlesztési agrármérnök), amely már toborzási gyakorlata révén is elsősorban azokat igyekszik megszólítani, akik közvetlen vagy közvetett módon a térségi agrárágazat szereplői, és a képzési anyagban a vidékfejlesztési tárgyak nagy szerepet kapnak.

Ezeknek a képzési lehetőségeknek a térségi jelenléte ellenére egyelőre nem lehet azt mondani, hogy a térségi innovatív agrárszereplők körében térségi intézmények végzettjei jelentős számban szerepelnének. A közvetett hatás viszont jelentősebb abban az értelemben, hogy önkormányzati, szakpolitikai, szerveződési szinten növekszik azoknak a szakembereknek a száma, akik vidékfejlesztési vagy agrártechnológiai ismereteket is szereztek a felsőfokú képzés során. Ez esélyt adhat arra, hogy a térségi intézmények nagyobb eséllyel ismerjék fel ennek az innovatív csoportnak a létét, működésük mechanizmusait, illetve a működésükben rejlő térségi innovációs potenciált, illetve arra is, hogy a továbbiakban az innovatív szereplők és a térségi intézmények között kapcsolat, egymásra figyelés alakuljon ki, esetleg közös programok szerveződjenek, és elinduljon a térségi intézményekbe való beágyazódás folyamata is.

Felnőttképzési programok

A térségben az agráriumhoz, illetve az agrárinnovációhoz kapcsolható felnőttképzési programok száma jelentős, több intézmény, szervezet működtet ilyen programokat. Ezek nagyobb része – bevallottan vagy nem bevallottan – abból a célból működik, hogy szakmai képzést igazoló dokumentummal („diplomával", „igazolással") támogassa azokat a térségi agrárvállalkozókat, akiknek pályázati vagy egyéb elvárások okán ilyesmire szükségük van. Ugyanakkor vannak olyan képzési kínálatok, amelyek elsődleges célja a munkaerőpiaci átképzés, illetve olyan programok is, amelyek kifejezetten agrárinnovációs célkitűzések kapcsán szerveződnek (ez utóbbira jellegzetes példát kínálnak a biogazdálkodási ismeretek kínáló képzések, vagy a LAM Alapítvány egyes gyakorlati jellegű tanfolyamai). Olyan képzési programról nincsen egyelőre tudomásunk, amely kimondottan az ebben a programban elemzett innovatív csoport tagjaira irányulna, ezért érdemben nem

beszélhetünk arról, hogy a térségi felnőttképzési programok és az innovatív csoport tudásigénye lenne programszerű kapcsolat. Ezt részben az magyarázza, hogy az agrárinnováció térségi szereplői tevékenységük tervezésére, kialakítására és működtetésére az esetek döntő többségében térségen kívüli tudásokat használtak és használnak fel, az így kialakított egyéni és alkalomhoz kötött tudásszerzései gyakorlat nem érintkezik a térségi felnőttképzés kínálatával. Legfeljebb abban az esetben, ha egy vállalkozónak képzést igazoló tanúsítványra van szüksége, vagy olyan területen dolgozik (például biogazdálkodás), ahol a külső ösztönzést vagy tapasztalatot kénytelen összekapcsolni a hazai jogi, adminisztratív, technológiai előírásokkal. A felnőttképzési programok és az innovatív szereplők közti kapcsolat hiánya azzal is magyarázható, hogy a felnőttképzési programok az esetek többségében nem teszik közzé a tanfolyamok képzési tartalmait (legfeljebb címszerűen), ezért ez a kínálat az innovatív szereplők praktikus, pragmatikus és helyzetekhez kötött tudásigénye számára a formalizált, időigényes és ismeretlen tananyagkínálat nem releváns opció. Különösen nem az olyan gyakorlat számára, amelyben az Internet alapú tájékozódás és a személyes hálózat a meghatározó.

Média

A térségi média tekinthető tulajdonképpen az egyetlen olyan intézményi aktornak, amely az innovatív csoport tagjait (nem csoportként, hanem egyénként) sok esetben valóban agrárinnovációs szereplőnek tekinti, és a bemutatás módozataiban (portrészerű bemutatás, interjú, riportszerű leírás, szakmai jellegű bemutatás stb.) ki is emeli az innovatív tartalmakat. Több olyan média működik a térségben, amely következetesen foglalkozik innovatív agrárszereplők bemutatásával (a Marosvásárhelyi Rádió hetente jelentkező Gazdaélet című műsora, a Hargita Népe napilap havonta megjelenő Székely gazda melléklete, a Háromszék, a Székely Hírmondó bemutató anyagai, a Népújság riportjai, az Udvarhelyi Híradó gazdaportréi és mások). Ezek a médiaanyagok a termékek bemutatása mellett nagy hangsúlyt fektetnek a személyiség, a működési feltételek és a munkafolyamatok bemutatására. Amit viszont nem tárgyalnak az innovatív szereplőket bemutató médiaanyagok (vagy csak ritkán teszik ezt), az az eseti, egyedi vállalkozáson túlmutató innovatív jelleg, az ilyen kezdeményezések modelljellege. Amire nagy hangsúly esik az a személyes „vállalás", a személyes elkötelezettség, hit, törekvés stb. Ezek olyan komponensek, amelyek azt sugallják/közvetítik az olvasó, hallgató

irányába, hogy ezek az innovatív kezdeményezések a személyes példaadás modelljei, mintakövetésre alkalmas egyéni pályaképek.

Egyesületi szerveződések

Az innovatív agrárszereplők az indulást és a működést illetően is egyediek, ugyanakkor közvetlen környezetükhöz viszonyítva sajátos az önértelmezésük, az értékrendjük is. Településenként egy vagy két ilyen kezdeményezéssel találkozhatunk, ebben az értelemben, térben is elszigetelten, pontszerűen működnek. Tevékenységük sokféle pedig azt eredményezi, hogy nem könnyen találnak olyan társat, aki hasonló termékkel foglakozik, hasonló technológiával, működési modellel. A hangsúlyosan egyedi jelleg – amelyet explicit módon is fölvállalnak – nem támogatja azt, hogy lokális vagy ágazati szervezetek aktív tagjai legyenek. A térségben sok olyan egyesületi forma működik, amelyek valamilyen módon az agráriumhoz vagy ahhoz is kapcsolódnak. Vannak köztük termék centrikus vagy termelési ágazat szerinti egyesületek (például lokális léptékben szarvasmarhatartó egyesületek), képviseleti jellegű egyesület (például: biotermelők egyesülete, hálózat (például a gyógynövénytermesztés terén), termelési vagy értékelési klaszterszerű kezdeményezések (például Székely termék program), szövetkezet és mások. Amennyiben ezeknek a szervezeteknek a funkcióit vizsgáljuk, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy legtöbbjüknek csak helyi vagy térségi legitimációs, tematizációs szerepe van, egyéb tekintetben működésük alkalmi jellegű vagy formális. Kivételt képeznek a valamilyen előnyt kínáló adminisztratív jellegű struktúrák (például: szarvasmarhatartók egyesülete) vagy a tényleges szakmai feladatokat ellátó, illetve a céh-szerű szakmai identitást termelő szervezetek (példa: méhész egyesületek). A szervezetek működésében rendszeres szolgáltatásokkal, tudástranszfer tevékenységgel, kapcsolatmenedzsmenttel, szervezetfejlesztési munkával csak ritkán találkozhatunk. Ezért nem véletlen, hogy az innovatív szereplők a térségi civil szerveződési formákban egyelőre nem érzékelnek sok lehetőséget a maguk számára. Ez a helyzet az innovatív szereplők pontszerű működését erősíti.

Hivatalos szakintézmények

Az innovatív agrárszereplők nem tekinthetnek el a térségi (megyei) szakintézményektől, hivataloktól, amelyek az országos szintű hivatalok megyei alegységeiként szakterületenként meghatározott hivatali feladatokat látnak el. Ezek a hivatalok foglalkozhatnak nyilvántartással, engedélyezéssel, ellenőrzéssel, szak-

tanácsadással, támogatások folyósításával. Az intézmények nagyobb része esetében a hatósági (nyilvántartás, engedélyeztetés, ellenőrzés/szankcionálás) és a szakértői/szaktanácsadási funkciók összekapcsolódnak (például: Mezőgazdasági Vezérigazgatóság, állategészségügy, növényvédelem, vízügy, környezetvédelem stb.), más esetekben a feladatkörök specifikusabbak (Megyei Agrárkamara, az agrártámogatások kezelő hivatal stb.) Ezek a hivatalok az innovatív szereplőket egyedi vállalkozásként kezelik és nem sajátos csoportként, következésképpen olyan tevékenységük sincsen, amely kifejezetten erre a csoportra irányulna. A megyei szintű agrárnyilvántartások már termelői csoportokkal számolnak, de ezek esetében a besorolás kritériuma a termelés/termék ágazati besorolása, és nem a vállalkozás innovatív jellege.

Az innovatív agrárszereplők ambivalens módon viszonyulnak a térségi agrárium intézményes szereplőihez. A hivatalokkal való kapcsolatot igyekeznek minden tekintetben minimalizálni, az ilyen kapcsolatot a saját tevékenységükbe csakúgy építik be, mint olyan szükséges (meg nem kerülhető) kötelezettség, amely a saját tevékenységnek nem része. Nem csupán arról van szó, hogy a társadalmi beágyazódásnak ettől a térségi lehetőségétől elzárkóznak, hanem arról is, hogy a hivatalok elvárásait és munkáját igyekeznek nyelvi-szimbolikus eljárásokkal lefokozni és ezáltal a hivatalokkal kapcsolatban minél nagyobb distanciát kialakítani. Ennek eredménye az, hogy mindazoknak az információknak és lehetőségeknek a nagyobb része, amit a hivatalok az innovatív agrártermelőknek nyújthatnak, az nem jut el ehhez a célcsoporthoz. Kivételt abban a tekintetben láthatunk, hogy az innovatív szereplők is (mint más agrárszereplők a térségben) megpróbálnak személyes, még pontosabban minél bizalmasabb kapcsolatot kialakítani a hivatalok szakembereivel. Az ilyen informális viszony elsősorban a gyakorlati és adminisztratív megoldások gördülékenységét támogatja, teljes mértékben személyfüggő, ezért ha kínál is szakmai tudást vagy információt az nem rendszeres és nem kezelhető intézményes erőforrásként.

Projektelit

A térségi projektelit tagjai (pályázatírók, tanácsadók, területi fejlesztési hivatalnokok és szakértők, polgármesteri hivatalok vezeti és szakértő munkatársai, LEADER munkatársak, ADI munkatársak, kistérségi szervezetek vezetői és szakemberei, lokális fejlesztési egyesületek vezetői és szakemberei) gyakorlatilag csak a pályázatok kapcsán vannak kapcsolatban az innovatív agrárvállalkozókkal.

Az ilyen kapcsolatok száma nem nagy, inkább a pályázatírók keresik az innovatív szereplőket és nem fordítva. A projekt elit szerepben ezért van információátadás, ügyintézési tanácsadás, esetenként lobbiszerep is. Az ilyen kapcsolatok nagyon kevés kivételtől eltekintve személyes jellegűek és az együttműködés tartalma ritkán lépi túl az üzleti jellegű szolgáltatás kereteit. Gyakoribbak az eseti együttműködések, mint a rendszeresek. Más jellegű együttműködésre vagy szolgáltatási megbízásra (például: reklám, design, marketing, PR, műszaki vagy tartalomgyártási digitális szolgáltatások, eseményszervezés stb.) csak elvétve van példa. A kapcsolatok szolgáltatás centrikussága azt eredményezi, hogy az innovatív szereplők és a projektelit közti kapcsolat nem strukturális jellegű, a két szegmens nem támogatja egymás szerkezeti erősödését. Mivel az innovatív kezdeményezések kis mérte nem teszi lehetővé ilyen szakemberek állandó alkalmazását, a projektelit kompetenciák nem kerülnek be az innovatív szereplők tevékenységi körébe.

Agrárkamarák

A megyei hatáskörű agrárkamarák jogi kerete, szervezeti formája, tudásbázisa, felszereltsége, működési gyakorlata, intézményesültségi szintje több ok miatt sem alkalmas arra, hogy megyei léptékben az agrárium intézményes stratégiai szereplője legyen. Szaktanácsadási, felnőttképzési, tájékoztatási, szervezési gyakorlata és autoritása többnyire a működtető felettes intézmény (megyei önkormányzat korábban, jelenleg megyei szakhivatal) autoritás alapul, és nem a tagság elvárásain és érdekeinek képviseletén. Ennek eredménye az, hogy ennek az intézményi formának tevékenységében a hangsúlyozottan személyes szerepvállalás és a szervezeti/hivatali kényszer keveredik. Az innovatív agrárszereplők számára ez az intézményi keret értelemszerűen keveset nyújthat. Ez az intézményi keret az innovatív agrárszereplőket külön csoportként kezelhetné, felismerve ennek a csoportnak a térségi stratégiai szerepét, erre azonban eddig nem került sor. Ezért az is érthető, hogy az innovatív szereplők a térségi beágyazódás szintjén ezzel az intézménnyel csak kismértékben számolnak.

Agrárinnovációs feladatokat vállaló szervezetek

A székelyföldi térségben három olyan kezdeményezés intézményesült az utóbbi évtizedekben, amelyek programszerűen és folyamatosan foglalkoznak az agrárinnováció támogatásával, és tevékenységük tartalma, formája nincsen alárendelve térségi hivataloknak, szabályozásoknak. Mindhárom szervezeti forma

esetében az alakulást térségen kívüli modellek és támogatási keretek biztosították, és mindhárom a tudástranszfert tekintette tevékenysége központi elemének. Ez a három szervezeti keret a csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány (PAHRU), az illyefalvi székhelyű LAM alapítvány, illetve a Caritas agrárágazata/tevékenysége. Szakmailag megalapozott, folyamatos működése okán mindhárom intézmény esetében egyedi bemutatásra volna szükség, jelen tanulmány keretében és elemzési témánkhoz kapcsolódva azonban csupán a közös vonások jelzésére szorítkozunk.

Ezeknek az intézményi szerkezeteknek a tevékenysége összetett, a tudástranszfertől a támogatáson át a képzési szolgáltatásig és a képviseleti funkcióig az agrárinnováció minden területére kiterjednek. A PAHRU sajátosságát az adja, hogy munkájában alapozhat a Szent István Egyetem tudásbázisára, és a térségi agrárinnovációs folyamat szakmai elemzését is fontos feladatnak tartja. A LAM Alapítvány tevékenységének egyedi vonása a hitelkonstrukciók működtetése. Témánk szempontjából azonban a legfontosabb észrevétel arra vonatkozik, hogy ezek a térségi szereplők közvetlenül és programszerűen hozzájárultak az innovatív csoport létrejöttéhez. Ennek legfontosabb formája a külföldi tapasztalatszerzés biztosítása tematikus csoportos tanulmányutak, külföldi vendégmunka típusú tapasztalatszerzés megszervezése, illetve kifejezetten agrárinnovációt célzó képzési programok működtetése (például: biogazda képzés, ágazati technológia transzfer stb.) Minden bizonnyal nem véletlen, hogy az egyéni agrárinnovációs kezdeményezésekhez hasonlóan ezek az intézményi szerkezetek is térségen kívüli modellek alapján szerveződtek, és a térségen kívül szerzett innovációt igyekeztek összekapcsolni a térségi adottságokkal. Ez a strukturális-funkcionális hasonlóság vezethetett ahhoz, hogy az innovatív csoport szereplői számára ezek az intézmények jelentik a térségi léptékű beágyazódás terén a fontosabb integrálódási felületeket. Ami azt jelenti, hogy az innovatív szereplők a térségi intézmények közül ezeket tartják leginkább elfogadhatónak, az ezekkel való együttműködést említik pozitív tapasztalatként, és nem véletlen, hogy az ezekkel az intézményekkel kapcsolatos narratívákból hiányoznak a távolságtartás vagy a nyelvi-szimbolikus eltávolítás manőverei (amelyek minden más intézmény említése esetén valamilyen mértékben előfordulnak).

K+F helyek (technológiai kutatás és fejlesztés)

Az agráriumhoz is köthető technológiai kutatások a Sapientia Egyetem Csíkszeredai karához köthetők (élelmiszertudományi, biológiai, környezettudományi kutatások és technológiai gyakorlatok/fejlesztések), illetve egy cégként működő K+F bázishoz. Az ilyen jellegű szakmai munka elsősorban a gyakorlati oktatáshoz kötődik, illetve nagyobb léptékű programok helyi szatellit feladataihoz, nem utolsó sorban pedig egyéni oktatói/kutatói programokhoz. Ennek a K+F potenciálnak a térségi agráriummal csak eseti kapcsolata van, nincsenek ismereteink arról, hogy a pontszerűen működő, kisléptékű innovatív agrárkezdeményezések tartós együttműködési formákat alakítottak volna ki ezzel a K+F potenciállal. Ez a kapcsolódási lehetőség azért tűnik érdekesnek, mert az innovatív szereplők az általunk alkalmazott technológiákat a térségen kívül ismerték meg, kívülről hozták a térségbe (vagy ők maguk kísérletezték ki évek során), és nagy valószínűséggel nincsen tudomásuk arról, hogy van olyan térségi K+F potenciál (szakmai tudás és korszerű eszközpark), amelyet az adódó problémák megoldásához vagy a továbbfejlesztéshez elvben hasznosítani lehetne. Többek között olyan területeken, mint a talajvizsgálatok, a gyümölcsfeldolgozás, tejfeldolgozás, húsfeldolgozás, növényvédelem stb.

Szakmai tematizáció (kutatás, fórumok, kiadványok)

Sokféle nyilvános és szűkebb körű tematizációs rendezvény van (konferenciák, szakmai fórumok, tájékoztatók). Ezek többségét megyei hatáskörű hivatalok és szakintézmények szervezik, a konferenciák és szakmai kerekasztalok szervezésében a térségi felsőoktatási intézmények is szerepet vállalnak. Ezek a rendezvények és tematizációs programok nem az ebben a programban elemzett innovatív csoportra irányulnak, az agrárium és a vidékfejlesztés általában vett szereplőire (hivatalvezetők, szakértők, fejlesztéspolitikában érdekelt szervezetek, vállalkozók, média stb.). A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány szerepvállalása ebben a körben egyedinek és egyedülinek tekinthető. Az egyediséget az adja, hogy a PAHRU agrárinnovációs tárgyú tevékenysége – miközben képzési, tudásátadási programjai révén a térségi agrárium szereplőinek széles körére irányul – a térségi innovatív agrárvállalkozókat külön szakmai célcsoportként kezeli (tényfeltáró kutatás, tudástranszfer programok szervezése, szakmai-tudományos tematizáció), ugyanakkor az Alapítvány komplex agrárinnovációs tevékenysége – eltérően az egyéb kezdeményezések többségének alkalmi jellegétől –

programszerűen, folyamatosan működik. A 2012-től indított kutatási és tematizációs programsorozat keretében jelen időpontig több mint száz térségi innovatív agrárszereplő tevékenysége kapcsán zajlott interjúkészítés, esetelemzés, a kutatási eredmények jelen kiadvánnyal együtt hat kötetben kerültek kiadásra.

Közbirtokosságok

A közbirtokosságok a térség sajátos lokális léptékű erőforrásai és intézményi keretei, amelyeknek elvben jelentős mozgásterük lehetne a helyi fejlesztéshez kapcsolható programok vagy tervek kidolgozásában, kivitelezésében, beleértve az agrárjellegű innovatív kezdeményezéseket is. Ezt a lehetőséget igazolja az a tény is, hogy a helyi közbirtokosságok jelentős legelőterületekkel rendelkeznek, amelyeknek az állattenyésztés mellett sokféle egyéb hasznosítási lehetősége is van. A közbirtokosságok jelenlegi tevékenysége kevés és eseti jellegű együttműködést jelez az agráriummal (például: beruházás tejfeldolgozó vagy gyümölcsfeldolgozó kialakításába), de ezek is inkább támogatási programok mintsem ágazatközi, innovatív jellegű stratégiai programok. Az ilyen irányú kapcsolatok és együttműködések oka egyfelől az, hogy a közbirtokosságok jelen állapot szerint nem részesei a helyi fejlesztési programozásnak, másfelől pedig az a tény, hogy az erdővagyonok visszaszerzési folyamata, működtetésük módozatainak kialakítása inkább rehabilitációs, mintsem innovatív jellegű. Ezért a közbirtokossági struktúrák és az innovatív agrárkezdeményezések közti szemléleti, értékrendszerbeli átfedés kicsi. Ettől eltekintve olyan lokális adottságról (csak helyi szereplőktől függő endogén fejlesztési potenciálról) van szó, amelynek agrárinnovációs tárgyú hasznosulása bárhol, bármikor kialakulhat.

6. Javaslatok - az innovatív csoport térségi támogatása

A PAHRU keretében végzett kutatási programsorozat legfontosabbnak tartható szakpolitikai következtetése az, hogy a terepmunka és az elemzés során beazonosított innovatív csoport kialakulása és működése a térség egésze számára innovációs potenciált hordoz. Ennek fontos tartalmi eleme többek között a térségen kívüli szerzett tudás, a tudásszerzés és kapcsolatmenedzsment folyamatossága, az endogén értékekre való alapozás, a gazdasági és marketing szempontoknak és gyakorlatoknak a gazdálkodásba való beillesztése, a lokális léptékű

elitpozíció építése és vállalása, a globális jellegű és a lokális összetevők interferenciája, és nem utolsó sorban az innovatív agrárszereplők strukturális és gyakorlati jellegű beágyazódási törekvése (ez utóbbi részletes kifejtését a kötet harmadik tanulmánya tartalmazza). A felsorolt jellemzők nem csupán az innovatív csoportnak a térségi kontextushoz viszonyított markáns újszerűségét jelzik, hanem arra is figyelmeztek, hogy ennek a csoportnak a szakpolitikai támogatása is csak komplex módon, a csoport jellemzőihez igazítva képzelhető el. A térségi szakpolitikai tervezésre és támogatási gyakorlatra általában jellemző a rövid időtartam, a viszonylag gyors gyakorlati eredményeket hozó leegyszerűsített támogatás, a patrónus-kliens jellegű támogatási megállapodások gyakorlata, a támogatási szegmens egyik vagy másik elemének a fókuszba állítása, az együttműködési formák kialakítása helyett a juttatások modellje. Az innovatív csoporthoz tartozók működésének jellemzőit véve alapul azt valószínűsíthetjük, hogy a térségre általában jellemző támogatási gyakorlatra ez a célcsoport nem igazán lenne fogadó kész.

Az innovatív csoport elitszerepeinek alakulását elemző korábbi tanulmányunkban (Biró 2017. 35-36) jeleztük azt, hogy nincsen olyan korábbi térségi támogatási gyakorlat, amelynek tapasztalatai ennek a csoportnak az esetében hasznosíthatók lennének. Az innovatív csoport tagjai által épített elitszerepek is térségi léptékben újszerűek (holisztikusabbak a többi vállalkozói elit szerepnél, más a vállalkozói habitus). Mivel ezeknek az innovatív kezdeményezéseknek a kialakulása és működési módja jelentős mértékben a személyes aspektusokra alapozódik, minden támogatási kezdeményezésnek számításba kell vennie ezt a hangsúlyozottan személyes konstrukciót, a vállalkozás és az azt működtető személy „autonóm" jellegét. Mindehhez pedig még hozzá kell tennünk a pontszerű működést, a térbeli, foglalkozásbeli különbségekből adódó sokféleséget. Ugyancsak ebben a tanulmányban jeleztük azt, hogy a vizsgált innovatív csoport képes arra, hogy a maga közegében társadalmi innovációt generáljon, de korlátozottak a lehetőségei és adottságai arra vonatkozóan, hogy elérjék ennek az innovációnak a mélyebb, átfogóbb társadalmi beágyazódását. A lokális környezetben zajló innováció „nem áll össze" térségi folyamattá, ehhez olyan programszerű szakpolitikai támogatásra, első lépésben szakpolitikai paradigma kidolgozására lenne szükség, amely ráhangolódik az ebben a folyamatban rejlő térségi innovációs paradigmaváltásra.

Ebben a kutatási programban a térségi intézmények (hivatalok), szakmai szereplők elemzését végeztük el abból a szempontból, hogy jelenlegi gyakorlatuk

alapján milyen strukturális viszonyban állnak az elemzett innovatív csoport működésével, illetve intézményi jellemzőik milyen lehetőségeket kínálhatnak ennek a viszonynak a további alakításával kapcsolatban. Ez a számbavétel megítélésünk szerint egyben jelzi azokat a megfontolásokat és gyakorlati lépéseket is, amelyek mentén a tanulmányban jelzett innovációs potenciál térségi térnyerése támogatható lehetne.

Az első és legfontosabb támogatási lépést minden bizonnyal az olyan térségi intézményi és szakmai konszenzus jelentené, amely megfogalmazza és elismeri – a többi térségi agrárszereplő kontextusában – ennek a csoportnak, illetve a csoport tagjai által képviselt működési modellnek az innovatív jellegét, társadalmi szerepét. Egy ilyen szakmai és társadalmi legitimációs folyamat elindítása nem is könnyű feladat. Ennek egyrészt térségi közpolitikai okai vannak. A kisebbségi helyzet kezeléséből, valamint a székelyföldi léptékű téralapú identifikációs folyamat fölerősödéséből következően ismét előtérbe került az az 1989 előtti értelmezési és értékelési gyakorlat, amely minden „saját" kezdeményezést egyformán fontosnak és értékesnek tart. Ez a nivelláló és általánosító jellegű értelmezési, értékelési gyakorlat a médiában, a szakpolitikai diskurzusban és támogatási gyakorlatban egyaránt jelen van, és nem támogatja az endogén társadalmi folyamatok tárgyilagos értelmezését vagy azok társadalmi funkciójuk szerinti súlyozását (kivételt képeznek az olyan, a politikai mezőben is tematizálható folyamatok, mint a demográfiai kérdések, szimbolikus térhasználat vagy akár az agrárjellegű tevékenységek általában való támogatása stb.) Ahhoz, hogy az innovatív agrárkezdeményezők csoportja „társadalmi és politikai értékké" váljon, ez a kontextus nem kínál kedvező keretet. Másrészt további korlátozó tényezőt képez a térségi intézmények körében domináns támogatási gyakorlat, amely – mint fentebb jeleztük – nem stratégiai jellegű. Egyelőre azt mondhatjuk, hogy a PAHRU programsorozata alapján az innovatív csoport szakmai azonosítása, leírása elindult, és ez kiindulópontokat kínál a térségi intézményi és szakmai konszenzus kialakítása számára. Az bizonyosra vehető, hogy ez a folyamat jelentős mértékben erősítené az innovatív csoport által működtetett modell lokális lépték feletti társadalmi beágyazódását.

Nyitott kérdés, hogy egy térségi konszenzus kialakulását, illetve az átfogó térségi szakpolitikai program kialakítását megelőzően az egyes intézmények tehetnek-e lépéseket az innovatív csoport, az általuk képviselt folyamat támogatása

érdekében. Feltételezve természetesen azt, hogy az adott intézmény fölismeri és elfogadja a szóban forgó csoport sajátos innovatív jellegét és térségi szerepét. A célzottan innovációs folyamatokat támogató térségi intézmények (PAHRU, LAM, CARITAS) példája azt mutatja, hogy lehetséges önálló, egyedi intézményes támogatási gyakorlat. A gyakorlati lépéseket azonban akadályozhatja az, hogy az intézmények nagy része nem autonóm szereplő abban az értelemben, ahogyan az előbb példaként említett három intézmény annak nevezhető, ezért ha az erre a célcsoportra irányuló támogatás nem szerepel a hivatalos intézményi feladataik körében, akkor részükről többlet szerepvállalásra van szükség. Az alábbi programcsomag elemei nem javaslatok az egyes intézmény típusok számára, hanem mérlegelhető felvetések.

- A megyei hatáskörű önkormányzati szervezeteknek (hivatalok, háttérintézmények, programok, szervezési-szolgáltatási struktúrák) elvben lehetőségük van arra, hogy támogatandó célcsoportként nevesítsék az innovatív agrárszereplőket (elkülönítve a jelenleg is támogatott agrárszereplők széles körén belül) és saját vagy külső forrásokra alapozva célzott támogatási gyakorlatot alakítsanak ki. Döntéshozói kompetenciájuknál és politikai szerepüknél fogva arra is lehetőségük van, hogy lobbizás révén képviseljék az innovatív csoport érdekeit. A kérdés csupán az, hogy ezzel az innovatív csoporttal való foglakozás beilleszthető-e az intézmények jelenlegi fejlesztéspolitikai szemléletébe és gyakorlatába oly módon, hogy kezelni lehessen az innovatív csoportnak a térségi intézményekkel szemben kialakított távolságtartását.

- A lokális önkormányzati struktúráknak (hivatalok, háttéregyesületek, programok) a jelenlegi mozgástere elsősorban azt a lehetőséget kínálja, hogy a helyi innovatív kezdeményezések kerüljenek beillesztésre a helyi fejlesztési stratégiákba. Ez azért nem könnyű feladat, mert a helyi önkormányzatok a helyi gazdasági szereplőkben elsősorban adóalanyt, másodsorban szponzort látnak. Eltérően a más jellegű gazdasági szereplőktől, az innovatív agrárszereplők helyi „hasznosítása" sokkal szélesebb skálán mozoghat, ehhez azonban az innovatív gyakorlat modell jellegét kell a középpontba állítani, és közvetett vagy közvetlen módon helyi intézményi eszközökkel támogatni. Erre ma gyakorlatilag nincsen példa. A jelenlegi

helyi vezetési és támogatási gyakorlat ismeretében a továbblépés célszerű módja az lehet, ha néhány önkormányzat külső szakértők segítségével elindít ilyen folyamatokat, és ezeket más önkormányzatok számára megismerhető, követhető gyakorlatként felmutatja.

- A központi intézmények megyei hivatalai esetében a tevékenység szigorúan formalizált, a hivatal-kliens viszony erőteljesen aszimmetrikus. Az ezekhez való viszonyulást az innovatív szereplők háromféleképpen kezelik: távolságtartás, a bürokratikus jelleg elítélése, igény szerint személyes kapcsolatok működtetése a saját problémák megoldására. Elvben lehetőség van arra, hogy ezek az intézmények a patrónus/hatalmi szerep mellett olyan intézményesített (nem személyes) tájékoztatási/szaktanácsadási modelleket is kialakítsanak, amely a homokóra szűk keresztmetszetére emlékeztet. Menedzselő/közvetítő szerepet működtethetnek a nagyszámú „külső/felső" információ és a nagyszámú „alsó" szereplő között oly módon, hogy ez a viszony ne aszimmetrikus (fentről lefele) jellegű legyen. Az adminisztratív hatalmi szerepek (nyilvántartás, engedélyeztetés, ellenőrzés, szankcionálás stb.) ezt nyilván akadályozzák, de alternatív modell kialakítása is elvben elképzelhető.

- A K+F helyek és az innovatív szereplők közti együttműködés elsősorban feldolgozási technológiák kialakítására/alkalmazására és a minőségi problémák kezelésére vonatkozhatna. Erre az kínál lehetőséget, hogy a K+F helyek értékes műszaki eszközparkkal és szakmai tudással rendelkeznek, az élelmiszertermelésben és feldolgozásban érintett innovatív vállalkozások technológiai ismerete kismértékű. A két fél közti jelenlegi korlátok azonban csak akkor lesznek átléphetők, ha szervező-közvetítő ágens vállalja fel az ilyen jellegű eseti vagy csoportos együttműködések adminisztratív, gazdasági kereteinek a kialakítását és működtetését. Egy ilyen együttműködési keret lényeges mértékben hozzájárulhatna ahhoz, hogy az innovatív kezdeményezések jelenlegi profiljuk és méretük megtartása mellett növeljék termékeik egyediségét és minőségét. Ugyanakkor a technológiai fejlesztést célzó együttműködési keret hozzájárulhatna az azonos jellegű termékeket előállító vállalkozások hálózattá vagy klaszterré szerveződéséhez is.

- A felnőttképzés térségi szervezett formái (akkreditált programjai) csak kismértékben alkalmasak arra, hogy ráfeleljenek az innovatív csoporthoz tartozók igényeire. Ezek az igények kezelhetetlenül sokfélék a szűk körű és merev képzési kínálat csomag számára, nem is beszélve arról, hogy az innovatív szereplők tudásigénye termelési/gazdálkodási helyzetekhez kötött, sok esetben azonnali információszerzést igényel. Továbblépési lehetőséget az jelenthetne, ha a felnőttképzési intézmények bázisán (ahol szakmai tudás, információ, szakember, szakmai network stb. van) olyan szaktanácsadási felület (platform) alakulna ki, amely személyes kapcsolat vagy távhasználat révén egyaránt igénybe vehető, és amelynek tudásbázisa az innovatív csoport igénystruktúrájához igazítva kerülne megtervezésre és kialakításra. Egy ilyen keret arra is lehetőséget kínálna, hogy maguk az innovatívcsoport tagjai is hozzájáruljanak a szaktanácsadás alapját kínáló tudásbázis létrehozásában, illetve részt vegyenek a térségi léptékű tudástermelésben és forgalmazásban.

- A média jelenlegi gyakorlata elsősorban a példakép alkotás és forgalmazás elvét követi, amikor sikeres gazdálkodókról közöl portrét vagy riportot. Ezek a „megmutatások" tartalmasak, plasztikusak, nem csupán a tevékenységet mutatják meg, hanem a személyiséget (egyéniséget) is. Fontos továbblépési lehetőséget jelentene az, ha ezekben a „megmutatásokban" a termékeken kívül egyéb innovatív tartalmak is nevesítve jelennének meg (lásd a tanulmány első részében az innovatív csoport jellemzését).

- A térségben most formálódó projektelit köréből az innovatív vállalkozóknak gyakorlatilag csak a pályázatírókkal, valamint a hivatalok terepen is járó szakértőivel van kapcsolata. Sokkal kevesebb kapcsolat alakul olyan szakterületek képviselőivel, mint a marketing, menedzsment, kommunikáció-PR, design, közösségi hálózatok és média, közpolitika és közügymenedzsment, reklám, digitális tartalomgyártás fotó-videókészítés és hasonlók. Az ilyen szakmai ismeretek egyre gyakrabban részei azoknak a projekteknek, amelyek nem eszközbeszerzést céloznak, ugyanakkor a hálózati vagy klaszterjellegű együttműködés fontos tartalmi elemei, nem is beszélve azokról az eljárásokról, amelyeket a termelői én-márka építésében hasznosítani kell (lásd ezzel kapcsolatban Székely Kinga-Katalin tanulmá-

nyát jelen kötetben). Képzési programok keretében tananyagként találkozhatnak ilyen jellegű ismeretekkel, de gyakorlati megoldásokban jártas szakértőkkel már kevésbé. Az ilyen jellegű kompetenciák megismerésére és kisebb-nagyobb mértékű elsajátítására az oktatás, az alkalmi ismeretterjesztő előadás nem elegendő. Olyan sajátos térségi programra van szükség, amelynek keretében a szakértők valós helyzetekben – az innovatív szereplőkkel együttműködve – konkrét problémákat, feladatokat oldanak meg. Ilyen jellegű program szervezője és kivitelezője olyan szervezet lehet, amely képes az ehhez szükséges anyagi-szakmai kereteket megteremteni és a programot térségi támogatás jellegű szolgáltatásként működtetni.

- A térségi felsőfokú képzési intézmények és programok esetében az MA és a PhD képzési szint kínál olyan lehetőségeket, amelyek közvetlen módon támogathatják az innovatív csoport térségi léptékű társadalmi beágyazódását. A legfontosabb lehetőséget a szakmai tematizáció kínálja, legyen szó magukról az innovatív vállalkozásokról, az új vidékfejlesztési paradigmáról, a kultúra gazdaságról vagy a vidéki térségben zajló társadalmi innovációról. Szakdolgozatok, egyéni vagy csoportos kutatási, elemzési programok vállalhatnak nagyon jelentős szerepet ennek a térségi innovációs folyamatnak a térségen belüli és térségen kívüli bemutatásában. További nagyon fontos lehetőséget az egyetem utáni szakképzés kialakítása jelenthet, amely gyakorlatias képzési tartalmakkal és magas szintű szakmai oklevéllel tudja erősíteni azokat az elitszerepeket, amelyeket az innovatív szereplők rendszerint lokális léptékben már kialakítottak és működtetnek.

A fentiekben jelzett lehetőségek bemutatása egyben azt is jelzi, hogy a térségi intézmények és szakmai szereplők feladatvállalása rövid távon sok tekintetben korlátozott. A jelenlegi helyzetben nagyobb kezdeményezési és cselekvési mozgástere továbbra is azoknak a térségi szervezeteknek van, amelyek már több évtizede a térségi agrárinnováció ösztönzésével és támogatásával foglalkoznak, és amelyek munkáját kevésbé kötik adminisztratív korlátok és hivatali rutinok. Példa erre a PAHRU, A LAM vagy a Caritas vidékfejlesztési és agrárinnovációs tevékenysége. Ezen szervezetek esetében számíthatunk arra, hogy – egyéb tevékenységeik mellett – kifejezetten az innovatív agrárvállalkozók számára szervezzenek célprogramokat, és az ilyen szervezeteknek van lehetőségük arra, hogy stratégiai

elgondolások mentén foglalkozzanak az innovatív csoport egészének térségi innováció szerepével. Az előbbire jó példát szolgáltat a csoportos külföldi tapasztalatcserék és egyéb célzott tudástranszfer programok szervezése, térségi környezetben study club modellek kidolgozása és működtetése, a térségi szakmai tudások és az innovatív csoport összekapcsolódási kereteinek kialakítása. A térségi léptékű támogatás formai közé tartozik az ágazati szakmai fórumok szervezése, kutatási programok lebonyolítása, szakmai publikációk megjelentetése, az innovatív csoport működésével és térségi stratégiai szerepével kapcsolatos konszenzus kialakításának kezdeményezése, az agrárinnovációs folyamat térségi léptékű pozícionálásnak ösztönzése és támogatása. Mindezekre a feladatokra egyelőre más térségi szervezeti-intézményi keret nincsen, és ilyen keretek kialakulása rövidtávon nem várható. Az egyes intézmények és szakmai szervezetek jó esetben részfeladatokat vállalhatnak, illetve a tennivalók egy részére a létező intézményi keretek nem is alkalmasak. Ezért arra kell számítani, hogy az ebben a tanulmányban jelzett térségi innovációs potenciál hasznosításában, illetve az innovatív csoport támogatásában továbbra is kulcsfontosságú marad a több évtizedes agrárinnovációs tapasztalattal rendelkező szervezetek kezdeményező, szervező, egyeztető és gyakorlati megoldásokat kínáló feladatvállalása.

Szakirodalom

Biró A. Zoltan – Magyar Ferenc (szerk.) 2013

Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2016

Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. 2017

Új elitszerepek rurális környezetben. In: Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda, 35-37.

Neumeier, S. 2012

Why do Social Innovations in Rural Development Matter and Should They be Considered More Seriously in Rural Development Research? – Proposal for a Stronger Focus on Social Innovations in Rural Development Research. In Sociologia Ruralis, 52/1. 48-69.